

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

**REVIEW OF THE BOOK BY PROFESSOR JÓZEF STANISŁAW ZEGAR:
"KWESTIA AGRARNA W POLSCE (THE AGRARIAN ISSUE IN
POLAND)", PUBLISHED BY INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ (INSTITUTE OF AGRICULTURAL
AND FOOD ECONOMICS), WARSAW 2018, P. 406**

**RECENZJA KSIĄŻKI PROF. JÓZEFA STANISŁAWA ZEGARA PT. „KWESTIA
AGRARNA W POLSCE”, WYDAWNICTWO IERIGŻ, WARSZAWA 2018, S. 406**

Mieczysław Adamowicz^(A,B,C,D,E,F,G)

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Adamowicz M. (2018), *Review of the book by Professor Józef Stanisław Zegar: "Kwestia agrarna a Polsce (The agrarian issue in Poland)", Published by Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Institute of Agricultural and Food Economics), Warsaw 2018, P. 406/ Recenzja książki prof. Józefa Stanisława Zegara pt. „Kwestia agrarna w Polsce”, Wydawnictwo IERiGŻ, Warszawa 2018, S. 406. Economic and Regional Studies, Vol. 11, No. 2, pp. 106-112. <https://doi.org/10.2478/ers-2018-0020>*

The publishing house of the Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej in 2018 published a monumental work by Professor Józef Stanisław Zegar entitled: "Kwestia agrarna w Polsce (The Agrarian Issue in Poland)". Although the work addresses the agrarian issue, which may seem to be an unimportant matter nowadays, the book deserves attention for several reasons. The work examines the agrarian issue in the historical dimension; it refers to general development processes in Poland and other countries and also describes contemporary challenges for agricultural policy. In addition to the historical dimension, the work refers to both economic science and commercial practice, therefore it has a relevant dimension in both theoretical and practical areas. This work can also be seen as a scientific contribution to the celebration of the 100th anniversary regaining independence by Poland, in which peasants - an essential entity of the agrarian issue - played an important role.

The work contains 406 pages and was issued with adherence to editorial and technical attention. It was formed in six chapters preceded by an introduction, supplemented with a rich bibliography. The subject matter of individual chapters is interrelated in a logical and coherent way.

In the book, the author recalled an extremely complex problem being of great importance in relation

Nakładem wydawnictwa Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej ukazało się w 2018 r. monumentalne dzieło profesora Józefa Stanisława Zegara pt. „Kwestia agrarna w Polsce”. Praca zasługuje na uwagę z kilku względów, chociaż podejmuje z pozoru już mało istotną aktualnie kwestię agrarną. Praca rozpatruje kwestię agrarną w wymiarze historycznym, nawiązuje do ogólnych procesów rozwojowych w Polsce i w innych krajach oraz opisuje współczesne wyzwania dla polityki agrarnej. Poza wymiarem historycznym praca odnosi się do współczesnej nauki jak i praktyki gospodarczej, ma zatem wymiar aktualny zarówno w sferze teoretycznej jak i praktycznej. Można tę pracę postrzegać również jako wkład naukowy z obchody rocznicy 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, w którym to procesie ważną rolę odegrali chłopci – kluczowy podmiot kwestii agrarnej.

Praca zawiera 406 stron i została wydana z zachowaniem staranności edytorskiej i technicznej. Została uformowana w 6 rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem, uzupełnionych bogatą bibliografią. Tematyka poszczególnych rozdziałów powiązana jest w sposób logiczny i spójny merytorycznie.

Autor przywołał w książce problem niezwykle złożony, ważny od strony społecznej, szczególnie pod koniec XIX wieku, ważny według niego także dzisiaj, przede wszystkim ze względu na to, że dotyczy

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz (ORCID 0000-0002-1164-4966), Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Wydział Nauk Ekonomicznych i Technicznych, ul. Sidorowska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Polska; tel. +48 83 344 99 05; e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AgEcon Search, AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2017: 100,00; Polish Ministry of Science and Higher Education 2016: 9 points/ AgEcon Search, AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2017: 100,00; Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2016: 9 punktów. **Copyright:** © 2018 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Mieczysław Adamowicz. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

to the social dimension, especially at the end of the 19th century, which is also significant nowadays in his opinion, mainly due to the fact that it concerns a limited number of people around the world. He believes that the agrarian issue in highly developed countries has only been seemingly resolved, while in developing countries it is still waiting for a solution.

While explaining the premises of the work, the author points to the main concepts – topics related to the agrarian issue: peasant farming, capitalism and agriculture, the emergence of the agrarian issue, modern agrarian issue, determinants of agricultural development, individual agriculture and agriculture at the crossroads, as well as the trajectories of agricultural development. Signalling these problems allows the main purpose of the work to be presented. The author points out that the main determinant of the development and transformation of agriculture was the underdevelopment of non-agricultural sectors of the economy and lack of capital. This thesis is questionable to a certain extent, because it is always possible to demonstrate the importance of the above-mentioned relations between economic sectors and directions of mutual influence. The idea adopted is probably justified with regard to the transformation in the initial phase of industrialisation and the transition to the structures of the capitalist economy. Nowadays, in the industrial and postindustrial phase there emerge new conditions and factors of changes in agriculture. It appears that there has not been one and the same agrarian issue at various stages of historical development. Its significance is also changing along with economic development, the progress of globalisation, the development of integration and the evolution of the character of capitalist competition. It is also possible to ask a provocative question whether the agrarian issue still exists in the countries where only 1% of labour resources is employed in agriculture and where agriculture is shrinking within the national economy (according to traditionally applied measures and indicators) and also constitutes an increasingly limited sector of the rural economy, with the common agricultural policy providing a satisfactory level of agricultural income. If it exists it certainly has a different character than 100 or even 50 years ago.

Looking from a historical perspective, the book contains an insightful and excellent description of the agrarian issue in the main phase of the turbulent development of industrial capitalism and the transformation of agriculture connected with this process. What leaves something to be desired is the definition of the contemporary essence and conditions of agrarian transformations in highly developed countries, whose economy is becoming dominated by the service sector and at the same time the IT and telecommunications revolution is having a strong impact, when apart from rivalry as a traditional form of competition, competition is diversifying and often, takes various forms of cooperation and integration.

Although the title of the book indicates that its main subject is the agrarian issue in Poland, in the outline of the general issue presented in the first chapter the

znaczej liczby ludności na całym świecie. Uważa, że kwestia agrarna w krajach wysoko rozwiniętych została tylko pozornie rozwiązana, zaś w krajach rozwijających się dopiero czeka na rozwiązanie.

Wyjaśniając przesłanki pracy autor wskazuje na główne pojęcia – hasła związane z kwestią agrarną: rolnictwo chłopskie, kapitalizm a rolnictwo, pojawienie się kwestii agrarnej, współczesna kwestia agrarna, uwarunkowania rozwoju rolnictwa, rolnictwo indywidualne oraz rolnictwo na rozdrożu i trajektorie rozwoju rolnictwa. Zasygnalizowanie tych problemów umożliwia zaprezentowanie głównej idei pracy. Wskazuje, że głównym uwarunkowaniem rozwoju i transformacji rolnictwa był niedorozwój pozarolniczych sektorów gospodarki i niedostatek kapitału. Jest to teza do pewnego stopnia dyskusyjna, gdyż zawsze można wykazać znaczenie wspomnianych relacji między sektorami gospodarki i kierunkami wzajemnego oddziaływania. Przyjęta idea jest zapewne zasadna wobec przemiany w początkowej fazie industrializacji i przechodzenia do struktur gospodarki kapitalistycznej. Współcześnie w fazie przemysłowej i poprzemysłowej jawią się nowe uwarunkowania i nowe czynniki przemian rolnictwa. Wydaje się, że nie ma jednej i tej samej kwestii agrarnej na różnych etapach rozwoju historycznego. Jej waga i znaczenie też ulega zmianie wraz z rozwojem gospodarczym, postępem globalizacji, rozwojem integracji i ewolucją charakteru konkurencji kapitalistycznej. Można też postawić prowokacyjne pytanie, czy w krajach, w których w rolnictwie zatrudnionych jest zaledwie 1% zasobów pracy a rolnictwo kurczy się w ramach gospodarki narodowej (w tradycyjnemu ujmowanych miarach i wskaźnikach) i stanowi coraz bardziej ograniczony sektor gospodarki wiejskiej, a wspólna polityka rolna zapewnia zadowalający poziom dochodów rolnych, w dalszym ciągu istnieje kwestia agrarna. Jeśli istnieje to z pewnością ma inny charakter niż 100 czy nawet 50 lat temu.

Patrząc z perspektywy historycznej książka zawiera wnikliwy i doskonały opis kwestii agrarnej w fazie głównego, burzliwego rozwoju kapitalizmu przemysłowego i powiązanej z tym procesem transformacji rolnictwa. Pewien niedosyt odczuwa się przy określeniu współczesnej istoty i uwarunkowań przemian agrarnych w krajach wysoko rozwiniętych, w których w gospodarce zaczynają dominować sektory usługowe, gdy silny wpływ wywiera rewolucja informatyczna i telekomunikacyjna, gdy obok rywalizacji jako tradycyjnej formy konkurencji, konkurencja staje się zróżnicowana, przybiera często różne formy współpracy i integracji.

Chociaż tytuł książki wskazuje, że głównym jej przedmiotem jest kwestia agrarna w Polsce to w zarysie ogólnym kwestii, przedstawionym w rozdziale pierwszym Autor charakteryzuje także ogólne podstawy i koncepcje teoretyczne, wyjaśnia poglądy głównych teoretyków i ideologów wypowiadających się w omawianej sprawie. Kwestia agrarna prezentowana jest w trzech aspektach: ustrojowym, ekonomicznym i politycznym. Wnikliwość zobrazowania tych aspektów uzasadnia przyjęcie takiego podejścia jako słusznego. Warto jednak zauważyć, że aspekt

author also characterises the general foundations and theoretical concepts, explains the views of the main theorists and ideologists who have a stance on the issue in question. The agrarian issue is presented in three aspects: institutional, economic and political one. The perceptiveness of depicting these aspects justifies the adoption of such an approach as a correct one. However, it is worth noting, that the institutional aspect often has close ties to the political aspect and the lack of the social one seems to be an expression of underestimating social change in the agrarian issue.

The first chapter presents the transformation of agriculture: structural transformation, industrialisation, industrial agriculture model, agrarian revolutions. It also outlines a different situation of agriculture in developed and developing countries. This traditional division of market economy countries into developed and developing ones has become slightly outdated, as many countries considered underdeveloped have undergone or are undergoing a profound transformation, just like the former countries of Central and Eastern Europe were transformed after the fall of the socialist system.

When discussing the contemporary agrarian issue, the author points out the timeliness of the issue and indicates a group of causes inherent in financial markets and systems, the new agri-food paradigm, the model of sustainable agriculture, globalisation and the trap of developing countries. He considers the Polish standpoint on the agrarian issue by presenting the views of Ludwik Krzywicki and Władysław Grabski, the people's movement, adherents of agrarianism and social democrats. The post-war period is illustrated both by the authors of the central planning period and contemporary authors. However, this last period, seems to disregard the impact of such factors on the agrarian issue as competition for agricultural land and its transformation into non-agricultural real estate, which occur under the influence of dynamic urban development, urbanisation and the creation of agglomerations. At the end, the Author correctly states that the agrarian issue is still valid, but its contemporary narrowing to the relationship between family farming and capital seems to be a certain limitation.

The second chapter presents a historical outline of the agrarian issue in Poland, beginning with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Partitioning of Poland, through the period of the Second Polish Republic, the era of the Polish People's Republic, the period of economic transformation and the period following the accession to the European Union. In the following chapter, the author, using the literature dealing with the issue, presented a thorough analysis of social, structural, technical and organisational changes in Polish agriculture. This part is richly documented with empirical and graphic data and views of various authors describing the agrarian issue and the transformation of agriculture in a given development period. This is the best documented, known to me from the literature, characteristic which illustrates the transformation of agriculture written from the contemporary point of view.

ustrojowy ma często bliskie powiązania z aspektem politycznym, a brak aspektu społecznego wydaje się być wyrazem niedoceny przemian społecznych dla kwestii agrarnej.

W rozdziale pierwszym przedstawiona została transformacja rolnictwa: transformacja strukturalna, industrializacja rolnictwa, model rolnictwa industrialnego, rewolucje agrarne. Zarysowano także różną sytuację rolnictwa w krajach rozwiniętych i rozwijających się. Ten tradycyjny podział krajów o gospodarce rynkowej na rozwinięte i rozwijające się trochę się zdezaktualizował, jako że wiele krajów uznawanych za słabo rozwinięte przeszło bądź przechodzi głęboką transformację, podobnie jak były kraje Europy środkowo-wschodniej transformowane po upadku systemu socjalistycznego.

Omawiając współczesną kwestię agrarną Autor wskazuje na aktualność kwestii agrarnej i wskazuje na grupę przyczyn tkwiących w rynkach i systemach finansowych, nowy paradygmat rolno-żywnościowy, model rolnictwa zrównoważonego, globalizację i pułkację krajów rozwijających się. Polskie spojrzenie na kwestię agrarną rozpatruje poprzez przedstawienie poglądów Ludwika Krzywickiego i Władysława Grabskiego, ruchu ludowego, agrarystów i socjaldemokratów. Okres powojenny ilustrowany jest zarówno przez autorów okresu centralnego planowania jak i autorów współczesnych. Ten ostatni okres wydaje się jednak nie uwzględniać wpływu na kwestię agrarną takich czynników jak konkurencja o ziemię rolniczą i przekształcenia jej w nieruchomości nierolnicze, które występują pod wpływem dynamicznego rozwoju miast, urbanizacji i tworzenia aglomeracji. Słusznie stwierdza na zakończenie Autor, że kwestia agrarna jest nadal aktualna, lecz zawężenie jej współcześnie głównie do relacji między rolnictwem rodzinnym a kapitałem wydaje się być pewnym ograniczeniem.

W rozdziale drugim przedstawiony został rys historyczny kwestii agrarnej w Polsce, poczynając od Rzeczypospolitej Obydwu Narodów i zaborów poprzez lata II Rzeczypospolitej, lata PRL, lata transformacji gospodarczej oraz okres po akcesji do Unii Europejskiej. W rozdziale tym Autor, wykorzystując literaturę problemu przedstawił wnikliwą analizę przemian społecznych, strukturalnych, technicznych i organizacyjnych w rolnictwie polskim. Część jest bogato udokumentowana danymi empirycznymi i graficznymi oraz poglądami różnych autorów opisujących kwestię agrarną i przemiany rolnictwa w danym okresie rozwoju. Jest to najlepiej udokumentowana, znana mi z literatury, charakterystyka ilustrująca przemiany rolnictwa, napisana z punktu widzenia współczesności.

Rozdział trzeci poświęcony został industrializacji rolnictwa. Istotę industrializacji Autor przedstawia przez omówienie czterech wzajemnie połączonych procesów: komercjalizacji, koncentracji, specjalizacji i intensyfikacji. Przedstawione tu elementy i kolejność ich opisanie nie pozostaje w zgodności z historią przemian w krajach europejskich ponieważ w Europie intensyfikacja i specjalizacja poprzedzały proces koncentracji. Rozdział ma istotną wartość poznaw-

The third chapter is devoted to the industrialisation of agriculture. The essence of industrialisation is presented by the author through the discussion of four interconnected processes, such as commercialisation, concentration, specialisation and intensification. The presented elements and the order in which they are described do not correspond to the history of changes in European countries because intensification and specialisation in Europe preceded the process of concentration. This chapter has a significant exploration value. It defines the essence of these processes and draws a picture of their actual course. Taking into consideration the substantive content of individual processes, it is possible to discuss whether the title of the chapter "Industrializacja rolnictwa / Industrialisation of agriculture" properly reflects the content of the chapter and the nature of the changes which are occurring. The process of commercialisation, described at the beginning, commenced in the era of feudalism, when industrialisation was at its embryonic stage. It can also be noted that the author does not devote due attention to technology implementation and biological progress, or to the new phase of development of biotechnology and bio-economy.

The fourth chapter devoted to family farms is the key to the leading topic of the work. In this chapter, the author confirmed the great ability of peasant farms to adapt to changing conditions and new challenges. Adaptive organisational and technical, as well as structural skills, have been described. The paper demonstrates the role of the economic and structural transformations of land productivity, the profitability of the farm and the diversification of farms. The first of these phenomena is important for ensuring the food security of the population, the second for the economic security of farms, while the third one shapes the diversity of economic, social and market connections. The considerations indicate that structural changes in agriculture have led to the polarisation of the agrarian structure and a specific duality in the development of family farming, which is expressed, inter alia, in the coexistence of both large and small farms. Such a process is indicated by historical analysis of changes as well as the current characteristics of family farming. By presenting the views of agricultural economists and sociologists, the author describes the traditionally shaped relationship and symbiosis of a farm and an agricultural family. The author recognizes the diversity of models of links between the category of an agricultural holding and a rural household, but it seems that it does not quite clearly extract a tendency to subordinate the activity within the farm to the strategic development objectives of the household using the farm. Currently, it is often observed that the subordination of household interests, emphasized by sociologists, to the interests of agricultural peasant farms is a thing of the past, that a farm is increasingly often treated as a tool for implementing a household strategy, which is treated as the main economic entity in the market economy. Weakening the symbiosis between the farm and the family, manifested by, among others, diversifying the

czą, określa istotę wymienionych procesów oraz daje obraz ich faktycznego przebiegu. Biorąc pod uwagę treść merytoryczną poszczególnych procesów można podjąć dyskusję czy tytuł rozdziału „Industrializacja rolnictwa” właściwie oddaje treść rozdziału i charakter dokonujących się przemian. Opisany na początku proces komercjalizacji rozpoczął się jeszcze w epoce feudalizmu, kiedy uprzemysłowienie było w fazie załóżkowej. Można także zauważyć, że Autor nie odnosi się z należytą uwagą do technizacji i postępu biologicznego ani do nowej fazy rozwoju biotechnologii i biogospodarki.

Kluczowym dla wiodącego tematu pracy jest rozdział czwarty, poświęcony rodzinnym gospodarstwom rolnym. W rozdziale tym Autor potwierdził wielką zdolność dostosowania gospodarstw chłopskich do zmieniających się warunków i nowych wyzwań. Opisane zostały adaptacyjne zdolności organizacyjno-techniczne jak i strukturalne. W pracy wskazano na rolę w dokonujących się przeobrażeniach gospodarczo strukturalnych produktywności ziemi, dochodowości gospodarstwa rolnego i zróżnicowania gospodarstw. Pierwsze z tych zjawisk ma istotne znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego ludności, drugie dla bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw rolnych, zaś trzecie kształtuje różnorodność powiązań ekonomiczno-społecznych i rynkowych. Rozważania wskazują, że przemiany strukturalne w rolnictwie prowadziły do polaryzacji struktury agrarnej i swistego dualizmu w rozwoju rolnictwa rodzinnego wyrażającego się m.in. we współistnieniu gospodarstw zarówno dużych jak i małych. Na taki proces wskazuje analiza historyczna przemian jak i aktualna charakterystyka rolnictwa rodzinnego. Poprzez prezentację poglądów ekonomistów rolnictwa i socjologów Autor opisuje tradycyjnie ukształtowany związek i symbiozę gospodarstwa rolnego z rodziną rolniczą. Dostrzega zróżnicowanie modeli powiązań kategorii gospodarstwa rolnego z wiejskim gospodarstwem domowym, jednak wydaje się, że nie dość wyraźnie wydobyla tendencje do podporządkowania działalności w ramach gospodarstwa rolnego strategicznym celom rozwojowym gospodarstwa domowego użytkującego gospodarstwo rolne. Aktualnie często obserwuje się, że podkreślane przez socjologów podporządkowanie interesów gospodarstwa domowego interesom rolniczego gospodarstwa chłopskiego należy do przeszłości, że gospodarstwo rolne jest coraz częściej traktowane jako narzędzie realizacji strategii gospodarstwa domowego, które jest traktowane jako podstawowy podmiot ekonomiczny w gospodarce rynkowej. Osłabienie symbiozy między gospodarstwem rolnym a rodziną, wyrażające się m.in. w zróżnicowaniu ról poszczególnych członków gospodarstwa domowego pełniących wobec gospodarstwa rolnego jest z pewnością istotnym czynnikiem rozwoju a może nawet barierą rozwoju rolnictwa rodzinnego.

W pracy przedstawiona została ewolucja struktury agrarnej w Polsce poczynając od lat pięćdziesiątych do czasów współczesnych. Usystematyzowane przedstawienie tych zmian ma istotne wartości po-

roles of individual household members in relation to a farm, it is certainly an important development factor and perhaps even a barrier to the development of family farming.

The paper presents the evolution of the agrarian structure in Poland since the 1950s to the present day. A systematic presentation of these changes has important exploration values. The value of this presentation is even greater because it has been presented against the background of changes in the structure of farms in other European Union countries. Changes in the agrarian structure have been linked to the issues of productivity, profitability, competitiveness and efficiency of agriculture as well as the concept of sustainable development. The final part of the chapter presents the characteristics of economic types of family farms, linking these types with the leading subject of work - an agrarian issue.

The fifth chapter outlined challenges related to the modern agrarian issue. It emphasizes social goals falling within the scope of agrarian issues such as the sustainable development of agriculture and rural areas, including in particular food security, protection of the natural environment, well-being of the agricultural population and vitality of rural areas. In solving these challenges, the author draws attention to the basic dilemma of development, to what extent it is to be developed through a market mechanism, and to what extent state intervention can be or should be implemented. The use of non-market tools is justified in particular with regard to various functions of public and service nature for the natural environment as well as the entire economy and society performed by agriculture and rural areas. Social challenges create specific requirements related to both industrialisation and the institutional sphere.

On the occasion of the analysis of challenges, the author presents a clear lecture on the concept of sustainable development and its reference to agriculture and linking to the agrarian issue. He points to the possibility of developing alternative farming and outlines agricultural development options and defines the state of agricultural sustainability in Poland. He also considers the factors opposite to this phenomenon.

The fifth chapter presents the issue of food security, the natural environment, income and vitality of rural areas. The evolution of the understanding of food security, the role of industrial agriculture, alternative food systems and empirical characteristics of ensuring food security by Polish agriculture were highlighted. Polish agriculture accepts responsibility for the biosphere and other elements of the environment. Despite the development of production and increase in productivity, the question of income and income parity is still unresolved. This is confirmed by the statistics included in the work on the level and dynamics of nominal and real agricultural incomes. These statistics also concern the assessment of the level of financial standing of farms and the poverty of families. The problem of the vitality of rural areas and further developmental conditions complement the problems discussed in the fifth chapter.

znawcze. Wartość tej prezentacji jest tym większa, że została ona przedstawiona na tle przemian struktury gospodarstw w innych krajach Unii Europejskiej. Zmiany w strukturze agrarnej zostały powiązane z problematyką produktywności, dochodowości, konkurencyjności i sprawności rolnictwa oraz z koncepcją zrównoważonego rozwoju. W końcowej części rozdziału przedstawiono charakterystykę typów ekonomicznych rodzinnych gospodarstw rolnych, powiązanie tych typów z wiodącym tematem pracy – kwestią agrarną.

W rozdziale piątym zarysowane zostały wyzwania odnoszące się do współczesnej kwestii agrarnej. Uwypuklone zostały w nim społeczne cele wchodzące w zakres kwestii agrarnej takie jak zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich a w tym szczególnie bezpieczeństwo żywnościowe, ochrona środowiska przyrodniczego, dobrostan ludności rolniczej oraz żywotność obszarów wiejskich. W rozwiązaniu tych wyzwań Autor zwraca uwagę na podstawowy dylemat rozwojowy, do jakiego stopnia ma to być rozwój poprzez mechanizm rynkowy a do jakiego stopnia może być, czy powinien być, stosowany interwencjonizm państwa. Stosowanie narzędzi nierynkowych jest uzasadnione szczególnie w odniesieniu do pełnionych przez rolnictwo i obszary wiejskie różnych funkcji o charakterze publicznym, usługowym wobec środowiska przyrodniczego oraz całej gospodarki i społeczeństwa. Wyzwania społeczne stwarzają określone wymagania odnoszące się zarówno do procesów uprzemysłowienia jak i do sfery instytucjonalnej.

Przy okazji analizy wyzwań Autor przedstawia klarowny wykład dotyczący pojęcia zrównoważonego rozwoju i jego odniesienie do rolnictwa i powiązania z kwestią agrarną. Wskazuje na możliwość rozwoju rolnictwa alternatywnego i zarysowuje opcje rozwoju rolnictwa oraz określa stan zrównoważenia rolnictwa w Polsce. Rozważa także czynniki przeciwnie zrównoważeniu.

W rozdziale piątym przedstawiona została kwestia bezpieczeństwa żywnościowego, środowiska przyrodniczego, dochodów i żywotności obszarów wiejskich. Naświetlono ewolucję pojmowania bezpieczeństwa żywnościowego, rolę przemysłowego rolnictwa, alternatywne systemy żywnościowe oraz empiryczną charakterystykę zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego przez polskie rolnictwo. Rolnictwo polskie przyjmuje odpowiedzialność za biosferę i pozostałe elementy środowiska. Mimo rozwoju produkcji i wzrostu produktywności kwestia dochodów i parytetu dochodowego ciągle jest nierozwiązana. Potwierdzają to zamieszczone w pracy statystyki dotyczące poziomu i dynamiki nominalnych i realnych dochodów rolniczych. Statystyki te dotyczą także oceny poziomu sytuacji materialnej gospodarstw rolnych i ubóstwa rodzin. Dopełnieniem problematyki rozdziału piątego jest problematyka żywotności obszarów wiejskich i dalszych uwarunkowań rozwojowych.

Autor, omawiając wpływ industrializacji na obszary wiejskie zauważa, że po okresie spychania rozwoju gospodarczego wsi na pozycje peryferyjne poja-

The author, when discussing the impact of industrialisation on rural areas, notes that after the period of relegating the economic development of the village to peripheral positions, some signs of changes occur that indicate the limits of the urbanisation process and the need for rural revitalisation. A valuable part of the analysis is the documentation of the structural changes in the population living in rural areas, the most important part of which is reducing the share and importance of the agricultural population living from agriculture in the rural population. Among the analyzed development conditions considered in the system of four challenges of the agrarian issue (food security, natural environment, farmers' incomes and village viability), it is worth noting that next to classic conditions such as environmental, structural, labor inputs in the context of the demographic situation, etc. attention was drawn to draining the value added from agriculture, globalisation, financialisation or including agriculture as a link in global food chains.

The last, sixth chapter is devoted to the analysis of the role of politics. The author acknowledges that the market shows a number of inefficiencies and that the state intervention expressed in defining the development strategy and policy of achieving the assumed strategic goals is necessary. The need to build a strategy for agricultural development is associated with the confession of specific values expressing social well-being. The author acknowledges that the main task of politics is to create boundary conditions for the functioning of the market. The policy refers to both the objectives within the immediate objectives of agriculture as well as to the area of so-called effects of external economic processes in agriculture. The author considers food security, family farms and village vitality as the most important problems related to the agrarian issue in the sphere of politics. A valuable part of the chapter is the presentation of Polish experiences in building agricultural strategies. The issue of strategy building was also exposed from the methodological perspective, in which the author proposes a systemic, holistic and evolutionary approach. In discussing the content of the strategy, attention was paid to the strategic vision and strategic goals, especially regarding competitiveness, food security and other social and economic goals. An interesting part of the work is a section about values and the need to take into account the value in building strategy and implementing development policy. The author draws attention to the need to develop a new paradigm in choosing the leading values while building the strategy.

The final parts of the work concern the creation of policy and its implementation, as well as the determination of decisions in political activities on the basic elements of the agrarian issue: food security, the role of family farms and the vitality of the village. Looking at the final chapter of the monograph in general, it should be stated that the author showed in its content great knowledge, in-depth recognition of the problem, the ability to make thorough analysis and balanced synthesis and intelligent presentation

wiają się pewne oznaki zmian wskazujące na granice procesu urbanizacji oraz potrzebę rewitalizacji wsi. Wartościową częścią analizy jest udokumentowanie zmian strukturalnych ludności zamieszkującej obszary wiejskie, których najważniejszą częścią jest zmniejszanie udziału i znaczenia ludności rolniczej i utrzymującej się z rolnictwa w populacji wiejskiej. Wśród analizowanych uwarunkowań rozwojowych rozpatrywanych w układzie czterech wyzwań kwestii agrarnej (bezpieczeństwa żywnościowego, środowiska przyrodniczego, dochodów rolników i żywotności wsi) warto zauważyć, że obok niejako klasycznych uwarunkowań takich jak uwarunkowania przyrodnicze, strukturalne, nakłady pracy w kontekście sytuacji demograficznej itp. zwrócono uwagę na drenaż wartości dodanej z rolnictwa, globalizację, finansjalizację czy włączanie rolnictwa jako ogniwa w globalne łańcuchy żywnościowe.

Ostatni, szósty rozdział poświęcony został analizie roli polityki. Autor uznaje, że rynek wykazuje szereg niesprawności i niezbędna jest interwencja państwa wyrażająca się w określeniu strategii rozwojowej i polityki osiągnięcia zakładanych celów strategicznych. Potrzeba budowania strategii rozwoju rolnictwa wiąże się z wyznawaniem określonych wartości wyrażających dobrostan społeczny. Autor uznaje, że głównym zadaniem polityki jest tworzenie warunków brzegowych dla funkcjonowania rynku. Polityka odnosi się zarówno do celów tkwiących w obrębie bezpośrednich celów rolnictwa jak też do obszaru tzw. efektów zewnętrznych procesów gospodarczych w rolnictwie. Za najważniejsze problemy związane z kwestią agrarną w sferze polityki Autor uznaje bezpieczeństwo żywnościowe, gospodarstwa rodzinne i żywotność wsi. Wartościową częścią rozdziału jest prezentacja doświadczeń polskich w budowaniu strategii rolniczych. Kwestia budowania strategii została naświetlona również od strony metodologicznej, w której Autor proponuje podejście systemowe, holistyczne i ewolucyjne. W omawianiu treści strategii zwrócono uwagę na wizję strategiczną i cele strategiczne, dotyczące zwłaszcza konkurencyjności, bezpieczeństwa żywnościowego i innych celów społecznych i ekonomicznych. Interesującą partię pracy stanowi podrozdział o wartościach i potrzebie uwzględnienia wartości w budowaniu strategii i implementacji polityki rozwojowej. Zwraca przy tym uwagę autor na potrzebę wypracowania nowego paradygmatu w wyborze wiodących wartości przy budowaniu strategii.

Końcowe partie pracy dotyczą kreowania polityki i jej implementacji oraz konkretyzacji rozstrzygnięć w działaniach politycznych wobec podstawowych elementów kwestii agrarnej: bezpieczeństwa żywnościowego, roli gospodarstw rodzinnych oraz żywotności wsi. Patrząc ogólnie na końcowy rozdział o wartościach należy stwierdzić, że Autor wykazał w jego treści ogromną wiedzę, dogłębne rozpoznanie problemu, umiejętność wnikliwej analizy i wyważonej syntezy oraz inteligentnego zaprezentowania istoty analizowanego problemu badawczego. Należy dodać, że wartościową częścią pracy jest też bogaty spis bibliografii przedmiotu badań.

of the essence of the analyzed research problem. It should be added that a valuable part of the work is also a rich bibliography of the subject of research.

I am pleased to express the opinion that the monograph entitled "The agrarian issue in Poland" by Professor Józef Zegar meets all the criteria of a valuable scientific work which contributes new values to the recognition and understanding of the problem subjected to analysis. I recommend it to economists, sociologists, politicians and people involved in scientific work as well as scientific institutions.

Mam przyjemność wyrazić opinię, że monografia pt. „Kwestia agrarna w Polsce” autorstwa Profesora Józefa Zegara spełnia wszelkie kryteria wartościowej pracy naukowej wnoszącej nowe wartości do rozpoznania i zrozumienia problemu będącego przedmiotem analizy. Polecam ją ekonomistom, socjologom i politykom, osobom zajmującym się pracą naukową, jak i instytucjom naukowym.